

(Posudek habilitační práce)

Předkládaná habilitační práce se zabývá komparací filmové kultury tří zemí sovětského bloku, Československa, Polska a Německé demokratické republiky, jejichž vývoj sleduje zhruba ve třech specifických etapách – období těsně po druhé světové válce, během 50. a 60. let. Části jednotlivých kapitol předložené habilitační práce již autor publikoval, popř. paralelně připravoval k vydání. Pro potřeby habilitační práce je však podstatně rozšířil (srv. s. 81, 263), upravil a doplnil novými, pro sledovaný výklad funkčními partiemi. Celkově tak práce tvoří kompaktní, vnitřně soudržný celek, který je zároveň výsledkem habilitantova dlouhodobého vědeckého výzkumu.

Téma filmové kultury Pavel Skopal pojal mnohovrstevnatě, když se zaměřil na studium tří důležitých problémových okruhů. Téma koprodukce, na kterou autor nazírá jako velmi zajímavý typ spolupráce, v jejímž rámci se obnažovaly rozdílné přístupy a motivace filmového průmyslu lidově-demokratických států. Další okruh představuje sofistikovaný systém filmové distribuce, který plnil politické, ideologické i ekonomické cíle. Třetí rovina výzkumu tvoří proměny recepce filmového díla ve zkoumaných zemích. Problém filmové distribuce a recepce přitom nezkoumá pouze v národním či širším „blokovém“ rámci; zajímavé poznatky vytěžil i prostřednictvím lokálních sond; jako vhodné a dobře zdůvodněné příklady zvolil kulturní centra „druhého řádu“ (Brno, Lipsko, Poznaň).

Zkoumaný problém je spolehlivě ukotven jak v kontextu mezinárodních vztahů od poloviny 40. do konce 60. let, tak v souřadnicích vnitropolitické a kulturně politické situace každé ze sledovaných zemí.

Metodologický základ habilitační práce je velmi nosný. Skopal využil značného potenciálu komparace tří východoevropských kinematografií a podrobným zkoumáním identifikoval společné a zejména rozdílné znaky socialistické (filmové) kultury každého státu, které se odvíjely od odlišných kulturních tradic, hodnot i historické zkušenosti. Kombinoval přitom výzkum dějin mezinárodních vztahů, dějin kulturní politiky a koncept kulturních dějin (s důrazem na fenomén kulturního transferu). Výsledkem je náročná a v našem prostředí ojedinělá srovnávací práce.

Výzkum Pavel Skopal založil na studiu rozsáhlého souboru domácí a zejména zahraniční odborné literatury, klíčovou heuristickou základnu ovšem tvoří také široká paleta archivních sbírek a tištěných pramenů. Těžiště archivního výzkumu habilitační práce leží ve fondech více než 20 (!) českých a zahraničních archivů (Polsko, Německo, Maďarsko, Rusko, USA). Významnou skupinu pramenů tvoří zejména český dobový tisk. Okrajově autor využil vzpomínky pamětníků (nejsou zahrnuty v závěrečném seznamu pramenů); uvedený rozsah archivního studia přitom pokládám za výjimečný. Domnívám se, že výčet pramenů a literatury je dostatečný, zejména v případě odborné literatury jsem nezaznamenal absenci zásadního titulu; některé zajímavé poznatky by snad autor mohl vytěžit z monografie Zuzany Lizcové, která mj. na příkladu filmové spolupráce analyzuje kulturní vztahy Československa a Spolkové republiky Německo.¹

Ačkoli se práce zabývá srovnáním kinematografií „severního trojúhelníku“, v případě Československa autor výzkum omezil pouze na české země. Toto zúžení pokládám za funkční a dobře zdůvodněné na jedné straně rozdílnými kulturními tradicemi a hodnotami slovenské společnosti, na straně druhé odlišnostmi v organizaci kinematografie na Slovensku i samotnou kapacitou filmové produkce (s. 11). Souhlasím také s východiskem předložené práce, které politickou a společenskou přeměnu sledovaných zemí na konci 40. let nechápe pouze jako jednostranný mocenský tlak sovětských orgánů, ale naopak dává do značné míry prostor také komunistickým elitám jednotlivých zemí při utváření režimu sovětského typu („autosovětizace“, či

¹ LIZCOVÁ, Zuzana: *Kulturní vztahy mezi ČSSR a SRN v 60. letech 20. století*. Praha FSV UK, 2012.

„sebesovětizace“; s. 14). Tento pohled je ve shodě i s mými výzkumy v oblasti kulturní politiky a je podle mého názoru velmi důležitý nejen pro pochopení změn v těchto zemích na přelomu 40. a 50. let, ale také pro vývoj v „poststalinské“ éře.

Habilitační práce Pavla Skopala přináší celou řadu důležitých poznatků, jež mají obecnější platnost a obohacují pohled na povahu změn socialistické (filmové) kultury a jejich dynamiku. Z nich vyzdvihují alespoň tyto:

- zřetelně identifikoval motivaci koprodukční filmové politiky Sovětského svazu jako způsob ovládnutí východoevropských kinematografií a nastínil její proměnlivou dynamiku
- souběžně s tím plasticky doložil koprodukční strategie jednotlivých států navzájem i vůči západním státům (zde zejména snaha odstranit technologickou zaostalost, ekonomický přínos)
- Skopal upozornil na význam zkoumání **nerealizované** koprodukční spolupráce, které umožnilo více zjemnit celkový pohled na filmovou spolupráci sledovaných zemí
- přesvědčivě doložil napětí mezi ideologickými požadavky a ekonomickými zájmy, které provázelo realizaci filmové politiky jednotlivých států. Došel přitom k inspirativnímu závěru, že hodnoty západní kultury, reprezentované západoevropskými snímky, tvořily trvalou (byť kvótami limitovanou) „součást socialistické kultury“.
- vyzdvihují velmi zajímavý způsob měření divácké obliby filmů, který bylo možné díky dostupným údajům českých kin zkonstruovat pro léta 1963 a 1964 (s. 186). Model sleduje oblibu podle procentuálního využití kapacity sedadel v kinech, kde se film uváděl; dokáže přitom odhalit deformace u filmů s vysokou návštěvností (kvůli dlouhé distribuci), ale nízkou oblibou (doložen pád počtu diváků na 1 představení). Skopal na zkoumaném vzorku odhalil, že distribuční kvóty, propagační kampaně či organizované projekce pro školy a podniky sice v polovině 60. let stále fungovaly, ale neměly sílu kvantitativně převážit spontánní zájem publika o konkrétní žánr (u nás zvl. o dobrodružné filmy)
- na proměnách v přístupu řídicích struktur kinematografií k divákovi v 50. a 60. letech i studiu diváckých preferencí plasticky doložil změny v zásadních parametrech socialistické (filmové) kultury. Velmi přínosné je rovněž vnímání těchto změn v kontextu západoevropského životního stylu, zejména pak poznatek o určitém předstihu mladého východoevropského publika při přijímání nadnárodních prvků filmového umění.

Naproti tomu se domnívám, že komparace prostřednictvím případových studií věnovaných filmové kultuře v Lipsku, Brně a Poznani naplnila cíle jen částečně. Autorovi se sice podařilo získat velmi zajímavý materiál k dokumentaci lokálních specifik, nicméně slabinou těchto partií je skutečnost, že jednotlivé texty se poněkud odlišují rozsahem a zejména svým pojetím. Zatímco v případě Lipska je velmi pečlivě nastíněna distribuční strategie kin a to především v 50. letech, ve studii o Brnu je zase mnohem větší prostor věnován období 60. let; kde jsou také více sledovány příčiny poklesu návštěvnosti kin. Studie věnovaná Poznani je zase o polovinu kratší, přičemž nižší návštěvnost kin je nazírána z jiných úhlů, než v případě Brna (není reflektován vliv televizního vysílání).

Po formální stránce je práce zpracována na vysoké úrovni. Výklad je srozumitelný a stylisticky vyzrálý. Vzhledem k tomu, že autorova argumentace se opírá o některá společná východiska, místy se některé skutečnosti se opakují (např. údaje o kinofikaci polského venkova a dalších států – srv. s. 114–115 a 209). Využité prameny a literatura jsou řádně citovány, důsledně jsou (podle oborové zvyklosti) také citována filmová díla. Dílo provází vhodně volená fotografická dokumentace, praktické rejstříky a grafy, jež tvoří nedílnou součást výkladu o návštěvnosti kin a distribuci sovětských snímků; v publikované podobě (několik odstínů šedi) jsou však bohužel poměrně nepřehledné.

Pro potřeby rozpravy k habilitační práci připojuji dílní dotazy či náměty, na něž by habilitant mohl reagovat:

- autor v práci analyzuje proměny chování divácké obce, změny v preferencích žánrů, rozdíly mezi centrem a periferií, různé lokální strategie kin. **Politické elity** NDR, Polska, a Československa (centrální orgány, stranický aparát) zde naopak vystupují spíše jako jednodílná síla, která podle okolností realizuje tu liberálnější, tu konzervativní politiku. Během sledovaných dvou dekad přitom také tyto struktury procházely názorovými či generačními změnami, měnil se i způsob výkonu moci – bylo by možné identifikovat tyto proudy a nalézt dopad různých interních diskusí (či napětí) na realizaci (byť dílčích aspektů) filmové politiky?
- P. Skopal se fundovaně vymezuje vůči tradičnímu náhledu na pokles návštěvnosti kin v zemích sovětského bloku (i v západní Evropě), který bere v úvahu zejména **dopad televizního vysílání**. Autor kromě tohoto aspektu akcentuje také zaostávající zázemí kin, potřebu modernizace infrastruktury, služeb i nabídky atraktivních programů. Na druhou stranu by však bylo možné analyzovat samotnou skladbu *televizního* vysílání. Jak se na návštěvnosti kin mohly odrazit televizní premiéry filmů, které byly dříve promítány v kinech? Existoval vztah mezi politicky preferovanými filmy v kinech a televizním vysíláním? Mohla se výrazně lišit televizní divácká kultura v ČSSR, NDR a Polska?
- autor při vymezení „severního trojúhelníku“ přesvědčivě zdůvodnil zúžení výzkumného pole v případě Československa na české země. Jak silný potenciál může mít možnost rozšíření výzkumu o filmovou kulturu poválečného Rakouska, tedy českému prostředí relativně blízké kinematografie,² jejíž rozvinuté filmovnictví do poloviny 50. let také vstřebávalo (byť omezeně) sovětské zásahy?

Celkově mohu s potěšením konstatovat, že habilitační práce Mgr. Pavla Skopala, Ph.D. představuje vyzrálou studii založenou na dlouhodobém výzkumu, která významným způsobem obohacuje nejen filmovou historii, ale také naše chápání proměn tzv. socialistické kultury v širším kontextu zemí bývalého sovětského bloku. Její výzkumný rámec by přitom bylo možné aplikovat také na studium střeoevropské filmové kultury v 70. a 80. letech.

Jsem přesvědčen, že dílo **splňuje**, ba vysoce převyšuje **požadavky** kladené na úroveň habilitačních prací v oboru.

V Opavě, 30. 5. 2016

Doc. PhDr. Jiří Knapík, Ph.D.
Ústav historických věd
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě
Slezská univerzita v Opavě

² Srv. KLIMEŠ, Ivan - HEISS, Gernot (ed.): *Obrazy času. Český a rakouský film 30. let / Bilder der Zeit. Tschechischer und österreichischer Film der 30er Jahre.*, Praha – Brno 2003.

